

Hilary BROWN, *Women and Early Modern Cultures of Translation: Beyond the Female Tradition*,

Oxford 2022, Oxford University Press, 301 s.,
ISBN 9780192844347

Nová monografie Hilary Brown je dalším projevem neustále rostoucího odborného zájmu o dějiny překladu i jejich propojování s ostatními disciplínami. A to se v tomto případě opravdu daří, již z toho důvodu, že je k tomu autorka svým způsobem předurčená. Hilary Brown totiž působí na katedře moderních jazyků Birminghamské univerzity, je také vedoucí postgraduálních výzkumných programů v oboru překladatelství a tlumočnictví. Zabývá se interdisciplinárním studiem translatologie, raně novověkých dějin, srovnávací literatury a germanistiky, zejména dějinami překladatelek a nadnárodními kulturními dějinami v 16.–18. století. A tento potenciál využila v nedávno vydané monografii *Women and Early Modern Cultures of Translation*, kde představuje svůj výzkum z oblasti dějin raně novověkých překladatelek, v němž se věnuje především významu genderu v dějinách překladu a klade si otázku užitečnosti kategorie genderu pro pochopení fenoménu žen-překladatelek a jejich překladatelské činnosti.

Publikace sestává z pěti kapitol, přičemž je volně koncipována v návaznosti na pojetí režimů či aspektů překladu, jak je uvedl Peter Burke ve své vlivné esaji *Cultures of Translation in Early Modern Europe*. První dvě jsou věnovány konceptualizaci překladu a okolnostem, za nichž překladatelky pracovaly, následující tři kapitoly se koncentrují na překladatelské produkty. Každé kategorii však není poskytnuta vždy samostatná kapitola, některé režimy jsou pojednávány průběžně ve všech kapitolách, protože se dotýkají mnoha aspektů překladatelské praxe. Navíc autorka přichází i s novou kategorií výsledné formy překladu, kterou považuje za stejně důležitou jako ostatní aspekty překladatelského produktu. Každou kapitolu začíná kritickým přehledem běžných předpokladů o daném režimu, zejména příklady ze studia raně novověké Anglie, která byla dosud nejsystematičtěji zkoumána a je častým výchozím bodem pro badatele v této oblasti. Zaměřuje se na tvrzení, která v těchto dílech zazněla na

téma genderu a překladu, načež je konfrontuje s badatelskými názory (Margaret Ezell, Danielle Clarke), jež zpochybnily předpoklady o genderu v ženské překladatelské tradici. Poté tato tvrzení aplikuje na případy z raně novověkých německých států, které nejsou badatelům mimo německy mluvící země příliš známé. Snaží se identifikovat obecné trendy v rámci každého z pěti diskutovaných režimů. Šestou Burkeovu kategorii důsledků či recepce překladu autorka vědomě pomíjí, neboť důsledky překladů považuje za obecně velmi obtížně zjiřitelné, především pro heterogenní německé území, i když některé úvahy rozvádí v závěru knihy.

V samém úvodu se Brown zamýšlí nad limity dosavadního badatelského nahlížení žen-překladatelek optikou genderu. Právě překládání bylo v minulosti často označováno za formu oslabeného či ne zcela plnohodnotného autorství a za jednu z mála dobových intelektuálních činností relativně dostupnou ženám. Překladatelky pak mohly ze své pozice alespoň výběrem textu či případnými zásahy do originálu zviditelnit své myšlenky, nebo dokonce vyjádřit svůj odpor vůči patriarchální společnosti. Tyto závěry, dnes již překonané, vycházely z britských studií, které dlouho udávaly tón celému výzkumu v této oblasti, ale Brown navrhuje přehodnocení těchto příliš zplošťujících přístupů a stereotypů. Argumentuje zcela zásadní rolí, kterou hrál překlad v Evropě v době renesance a reformace, kdy byl zejména náboženský překlad jedním z nejprestižnějších žánrů intelektuální produkce, což se příliš neslučuje s podřadnou rolí přisuzovanou překladům a jejich autorům. Brown navíc zdůrazňuje odlišné vnímání toho, co představoval překlad v raně novověkých kulturách a co znamená dnes, které může svádět k mylným interpretacím vztahu původního a převedeného textu. Badatelé již prokázali, že v dřívějších dobách byly vysoce ceněny právě spisy do jisté míry odvozené a převedené. Navíc translatoologové po kulturním obratu ve svém oboru již zcela samozřejmě přijímají jako fakt, že překlad není okrajovou formou autorství, ale zásadním transformačním aktem, což vyžaduje nové chápání role překladatele jako činitele kulturní výměny a přehodnocení významu původního textu. Sám zdrojový text již není považován za stabilní entitu, kterou by každý čtenář chápal stejným způsobem.

Brown vychází z konceptu translatožky Karen Emmerich, která problematizuje pojem „zdroj“, neboť jen málokdy výchozí text existuje v jediné verzi, ale je neustále přetvářen v různých formátech a na vztah mezi originálem a překladem by se tak mělo nahlížet v kontinuu různých edic. Překlady by tak měly být chápány jako rozšiřující součásti původního díla v nových interpretačních formách. Brown zmiňuje též her-

meneutický model Lawrence Venutiho, který umožňuje lépe pochopit tvůrčí a vědecké aspekty překladatelovy práce a přijmout překlad jako interpretační akt, který nutně mění formu, význam a účinek zdrojového textu dle možností a potřeb přijímající kultury. Pojmy zdrojový a cílový text jsou tedy problematizovány, nicméně autorka publikace je nadále používá, protože soudí, že dosud neexistuje žádná přijatelná alternativa. Všimá si také silícího trendu, který v poslední době opět zdůrazňuje význam komparativního pohledu na spisovatelky a překladatelky v souladu s požadavky rozvíjejícího se oboru interdisciplinárních studií, který vyzývá k užívání srovnávacího (či též globálního, nadnárodního) přístupu, jenž by měl napomoci výměně kritických přístupů a analytických nástrojů.

Brown se ve své práci rozhodla využít komparativního rámce k upřesnění pojmu nadnárodní ženské tradice. Vzhledem k podmíněnosti genderu klade důraz na místní podmínky, ale uplatňuje kontextualizační přístup, čímž, jak zdůrazňuje, nepopírá hodnotu gynokritických studií, které byly velmi užitečné při zviditelňování zapomenutých životů a děl žen a etablovaly gender jako legitimní kategorii analýzy, avšak předkládají popis dějin, který hrozí jistou nevyvážeností. Ne všechny ženy, které psaly či překládaly, tím explicitně vyjadřovaly opozici a snahu o podkopání patriarchálních hodnot. Je daleko pravděpodobnější, že překladatelky, stejně jako muži, zaujímaly širokou škálu postojů. Proto se autorka zasazuje o nový, vyváženější přístup k dějinám překladu, tzv. women-interrogated zkoumání žen, který je citlivější vůči komplexnosti genderu jako analytické kategorie. Vychází přitom z konceptu překladatelky a kritičky Carol Maier, která prosazuje přístup gender nezastírat, ale ani neupřednostňovat, a pokládat ho pouze za jeden z faktorů (vedle například třídy, náboženského vyznání, regionu či národa) při utváření identity a zkušenosti člověka. Hilary Brown k tomu podotýká, že ženy-překladatelky jsou ve srovnání se svými mužskými protějšky méně známé a méně prozkoumané, ale jakmile jsou objeveny, „neměli bychom se upínat k pojmům marginalizace a odlišnosti. Místo toho bychom měli předpokládat, že minulost v příběhu o ženách a mužích je společná a že jednotlivci se zapojili do literárních aktivit způsobem, který je potenciálně, ale ne nutně, genderově specifický...“. Brown také vysvětluje, proč tento přístup ve své práci upřednostnila před tzv. intersekcionalním přístupem, který se stává oblíbeným v některých oblastech umění či humanitních věd. Brown se domnívá, že intersekcionalita není dosud dostatečně jasně definována. Ve svém původním smyslu, jak jej formulovala

americká právní vědkyně Kimberlé Crenshaw pro výzkum současných institucionálních mocenských struktur, ji nelze jednoduše přenést do dřívějších historických období, a pokud bychom intersekcionalitu interpretovali ve volném smyslu, pak pouze vypovídá o kategoriích, které vědci z oblasti ženských studií již dávno rozpoznali, když nahlíželi rasu, gender a třídu jako tři vzájemně propojené osy útlaku. Dle Brown intersekcionalita navíc jen málo přispívá k jejímu způsobu uvažování o genderu jako kategorii analýzy, protože místo pomoci překladatelským studiím oprostít se od výlučného zaměření na gender je často používána pouze jako důkaz toho, že badatel/ka sice uznává možnost genderu protínat se s mnoha dalšími faktory, avšak nadále lpí na jeho primární roli. Ve své knize Brown zaujímá přístup, který spočívá právě ve zpochybnění předpokladu, že gender je vždy tím nevhodnějším výchozím bodem bádání.

Brown se svou prací snaží vnést novou „středoevropskou“ perspektivu do oboru tradičně vycházejícího především ze studia případů z raně novověké Anglie (a příležitostně Francie), které byly dlouho považovány za normu. Zasadit problematiku do širších souvislostí jí umožnilo obohacení pramenné základny o příklady ze středoevropského prostoru, tedy konkrétně německých zemí v 16. a hlavně 17. století. Právě v tomto období začalo působit mezi evropskými překladateli více žen než kdykoli předtím a Hilary Brown se podařilo dokázat na příkladu čtyřiceti žen z německých zemí, jejichž literární činnost je v současnosti označována za překlady, že příliš nezapadají do tradičních narativů slabé nebo podřízené autorky. Zdá se, že zatímco v Anglii mohl být překlad v některých případech chápán jako podřadný vůči předlohám, ale rozhodně se mu nevěnovaly pouze ženy, v německých zemích byl překlad považován za rovnocenný, či dokonce nadřazený autorskému psaní a ani zde se nejednalo o převážně ženskou činnost. Překlad byl pokládán za zásadní pro reformní program, který zahrnoval jazyk, kulturu, náboženství a politiku, a podíleli se na něm muži i ženy. Brown doporučuje přehodnotit předpoklady o podřízeném statusu překladu, neboť překlad byl jakožto formující prvek národního jazyka chápán jako součást formování národa nejen v německých zemích, ale i jinde v Evropě, kde se elity snažily o modernizaci svých zemí mimo jiné podporou překládání a překladatelských společností, tudíž zde měl překlad pravděpodobně vyšší hodnotu než v západní Evropě. Navíc, jak zdůrazňuje Brown, hodnocení překladu v daném místě a čase může do značné míry záviset na kontextu vzniku jednotlivého díla, proto bychom k jeho hodnocení měli přistupovat s opatrností. Podmínky pro vznik překladu se zdají ovlivněny genderem

méně, než se předpokládalo, přinejmenším v německých zemích 17. století byla daleko významnějším faktorem určujícím roli žen společenská třída. Přestože byly ženy většinou omezeny manželstvím a mateřstvím a často se jim nedostávalo takového vzdělání jako mužům, některé z nich pracovaly na překladatelských projektech společně se svými mužskými současníky a zapojovaly se do spolupráce, která byla, jak soudí Brown, v tomto období běžná. Ostatně studium cizích jazyků bylo často záležitostí spíše společenského postavení než pohlaví. Nerovnost mezi muži a ženami ve stavovských společnostech byla značná, ale kategorie genderu neměla tak univerzální strukturující sílu jako v měšťanské společnosti 19. století.

Kontextualizující přístup umožnil Brown nalézt určité paralely v konceptualizaci autorství a kolaborativních spisovatelských praktik v evropských překladatelských kulturách v nečekané míře. Texty vznikající spoluprací se mohou jevit jako výjimky, Brown uznává, že v tak příznivých podmínkách se většina žen neocitla, zároveň však také dodává, že se v nich neocitla ani většina mužů. Podotýká, že možná jsou tyto případy častější, než jsme ochotni připustit, a v rámci výzkumu kolaborativních autorství bude odhaleno mnohem více dosud neznámých překladatelek. Pokud jde o výběr textů k překladu, dle tradičního pohledu byly ženy omezovány na materiál, který většinou nebyl příliš prestižní nebo zajímavý, ovšem novější výzkumy naznačují, že ženy pracovaly na podobném typu dokumentů jako muži a rozhodování o výchozím textu ovlivňovaly spíše faktory jako náboženské vyznání, intelektuální prostředí a třída než pohlaví. Překládaly díla z astronomie, filosofie, eposy, romány, naučné spisy, náboženskou i světskou poezii, dopisy i pohřební kázání, z různých jazyků včetně latiny, řečtiny, hebrejštiny, italštiny, španělštiny a samozřejmě francouzštiny. Výběr textu mohl být ovlivněn dostupností v daném prostředí, ale je nutné tuto situaci hodnotit v konkrétních podmínkách a historickém kontextu.

Předpoklad, že ženy byly omezeny na náboženské texty, se jeví jako překonaný, protože značná část všech překladů v tomto období měla náboženský charakter, což v době náboženských reforem naznačuje, že nešlo o bezvýznamná díla. Brown navíc připomíná, že poněkud bagatelizovaná motivace soukromým náboženským přesvědčením má stejnou platnost jako volba náboženského materiálu například z politických důvodů. Podobně problematické jsou dle autorky předpoklady, že gender ovlivňoval způsob prezentace překladu, doplnění paratextového materiálu či volbu překladatelské strategie a postupů. Tradiční představy, že

volba konzervativnějšího, tzv. věrného přístupu, je důkazem slabosti či servilnosti překladatelky, a naopak tzv. volný přístup umožňuje autorce manipulaci s textem a dokazuje její feministické cíle, jsou neudržitelné hned z několika důvodů. Předně, pro období raného novověku je často téměř nemožné rekonstruovat, jaký konkrétní pramen překladatel použil. Dále termíny jako věrný či volný přístup se sice běžně používají, ale ani zdaleka nepostačují k popisu použitých překladatelských metod, a konečně při hodnocení výsledného textu je třeba vzít v potaz nejen pohlaví, věk, vzdělání, náboženské vyznání či politické přesvědčení překladatele, ale též faktory, jako jsou dobové překladatelské normy či vliv mecenášů, lektorů, cenzorů a tiskařů. Navíc dosavadní výzkum naznačuje, že zásahy do textu běžně prováděli i mužští překladatelé, a že by se tedy mohlo jednat o obecnou překladatelskou praxi, která je motivována spíše náboženskými nebo politickými zájmy, jež převážily nad snahou nabídnout textově přesnou verzi původního díla.

Pro období raného novověku považuje Brown za daleko významnější rozhodnutí o formě překladu, tedy zda má zůstat v rukopise nebo být předán do tisku, což vypovídá o předpokládaném okruhu čtenářů, a tedy i o jeho vlivu a významu. Jelikož mnoho ženských překladů zůstalo v rukopise, vedlo to k předpokladům o jejich skromnosti či obavám z obvinění z domýšlivosti a agresivity. Dobové odmítání tisku jako nevhodného pro ženské pohlaví se však rozplývá při výzkumu novověkého knižního obchodu a celoevropské sítě ekonomické, materiální i kulturní výměny. Studium ženských překladů v tomto širším kontextu dějin knihy ukazuje, že anglické ženy figurovaly ve stejných sítích jako muži a stejně tak využívaly i nové médium tisku, což následně potvrzuje pro německé prostředí i výzkum Hilary Brown. Zdá se, že ženy, které měly možnost tisku využívat, tak činily podobně jako muži, z politických, náboženských, finančních i kulturních důvodů. Brown se však zasazuje zejména o to, aby byla podobná pozornost věnována i rukopisné kultuře, která v Evropě přetrvávala přinejmenším do konce 17. století. Přehodnocení významu rukopisného překladu odhaluje, že vytvoření této formy bylo pravděpodobně vědomou volbou, která souvisela se zamýšlenou funkcí textu, nikoli s pohlavím překladatele. Některé rukopisné překlady mohly mít ve skutečnosti značný vliv, jiné byly opravdu čistě soukromé a vznikly jako projev zbožnosti nebo pro intelektuální potěšení. V Anglii se objevily případy, kdy ženy věnovaly rukopisné překlady vlivným osobnostem s nadějí, že tím podpoří své politické názory nebo si zajistí společenský vzestup, ale v německých zemích zatím žádné takové důka-

zy podle Brown nalezeny nebyly, i když se objevily náznaky této praxe u mužských překladů. Rozšířením perspektivy o německé překladatelky se autorka dopracovala k poněkud odlišnému pohledu na postavení žen v evropských překladatelských kulturách a k přehodnocení genderu jakožto kategorie analýzy v dějinách překladu.

Pokud lze bezesporu kvalitní knize něco vyčítat, pak je to fakt, že se nezabývá recepcí překladů, tedy režimu důsledků překládání. To by totiž knihu posunulo o pomyslný stupeň výše. Pochopitelně lze namítnout, že není možné prozkoumat podrobně okolnosti tvorby a kontext díla každé ze čtyřiceti překladatelek, zejména pak oně recepce, čehož si je ovšem autorka dobře vědoma. Pak by totiž opět šlo o pomyslné proplouvání mezi Skyllou a Charybdou. V případě, že by tak učinila důkladně, mohlo by to ohrozit celistvost výkladu, ne-li koncepci per se, minimálně by kniha výrazně získala na objemu, což rovněž není vždy ku prospěchu věci. Pakliže by učinila pouze exkurz do shora uvedené problematiky, mohlo by jí být vyčítáno, že pouze „klouže po povrchu“. Obdobně lze konstatovat o někdy spíše diskutabilních tvrzeních a osvětleních vlastní koncepce, například když autorka tvrdí, že kromě Anglie a Francie víme o překladatelkách kdekoli v Evropě jen málo, přičemž pomíjí kupříkladu Španělsko, kde má studium spisovatelek a překladatelek rovněž dlouhou tradici. Existuje pozoruhodné množství více či méně zpracovaných dat a obdobně jako v Británii vznikají a jsou doplňovány databáze spisovatelek a překladatelek.

Zmíněné komentáře ovšem nemění nic na tom, že jde o mimořádně zdařilé dílo, které může přispět k širší diskusi o nutnosti revize teorie nadnárodní ženské překladatelské tradice, nezávislé na době či území. Zasazuje se navíc o nový „women-interrogated“ přístup k dějinám překladu a navrhuje jej pro budoucí práci v této oblasti. Snaží se přehodnotit roli genderu a ukázat, jak případová studie z německojazyčného prostředí zásadním způsobem mění evropský obraz raně novověkého překládání. Již pouze to, že navrhuje, abychom v ženském překladu nehledali specifickou ženskou subjektivitu, a dokazuje, že rozdíly mezi překladaateli a překladatelkami nebyly vždy tak výrazné, jak se domnívali někteří badatelé, není málo. Potvrzuje, že ženy tvořily své překlady v reakci na významné soudobé náboženské a politické události, stejně jako překladaatelé, a stejně jako oni byly i překladatelky zapojeny do sítí příbuzenských, politických, náboženských a obchodních vztahů. Zjednodušeně řečeno, Hilary Brown rází směr, který je v posledních letech základem mnoha výzkumů raně novověkých dějin a literatury, kde je patrný posun

ve vnímání kategorie genderu a přijetí faktorů, jakými jsou společenská třída či náboženské vyznání, pro formování identity žen i mužů, což zatím studia překlada v takové míře nereflektují.

Gabriela EICHLOVÁ ÖRDÖGHOVÁ

Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií

DOI: 10.14712/24645370.3065